

چند سندی تاریخی مربوط باصفهان

۲ - اسناد خاندان جابری انصاری :

از برخی اسناد مربوط به این خاندان - که جزء بیوت سرشناس و مشهور اصفهان بوده و رجال بزرگی از آن برخاسته‌اند (۱) - در بعضی نوشته‌های داخلی و خارجی استفاده شده که نام بیشتر آنها اکنون در خاطر نیست. علی‌العجلاله این چند سند در مد نظر است و تصور می‌رود در آثار مرحوم حاجی میرزا حسن خان جابری انصاری اسناد دیگری یاد شده باشد :

(۱) فرمان الوند بیک آق قویونلو مورخ ۱ رمضان ۹۰۴ در واگداردن موضع نهرامس گلپایگان به سیورغال خواجه جلال الدوله خضر شاه که خانم لمبتون در " مالک و زارع در ایران " از آن یاد کرده و بهره برده (۲) و پیش از آن متن کامل آن در نشریه " گنجینه انصار چاپ اصفهان (۳) نشر شده بود و سپس در " اسناد و مکاتبات تاریخی " آقای دکتر نوائی (۴) و مجموعه " فرمان‌های ترکمانان قراقویونلو و آق قویونلو (۵) نیز چاپ شده است. اخیراً " برای چندمین بار در مجله " بررسی‌های تاریخی هم تجدید چاپ شده و عکس سند نیز ضمیمه گردیده است (۶). اصل آن در موزه بانک سپه در تهران است.

(۲) فرمان شاه اسماعیل مورخ ۱۰ دج - ۹۱۸ در واگداردن مبلغ سی و هشت هزار دینار تبریزی از موضع ویس گلپایگان به سیورغال خواجه کمال الدین ابوالفتح مشرف خراشه (فرزند خواجه جلال الدوله مزبور) ، چاپ شده در نشریه " گنجینه انصار (۷) و اسناد و مکاتبات تاریخی آقای نوائی (۸) . تجدید چاپ شده در مجله " بررسی‌های تاریخی همراه عکس آن (۹) . اصل این یکی هم در موزه بانک سپه است .

(۳) وقف‌نامه " مدرسه نوریه " اصفهان از نورالدین محمد جابری اصفهانی نواده همان خواجه جلال الدوله (۱۰) ، با تولیت فرزندان او میرزا نظام الدین مسعود و میرزا رسی الدین محمد و نظارت دو فرزند دیگرش میرزا هدایت‌الله و میرزا جمال الدین محمد ، مورخ رجب ۱۰۵۸ با الحاقیه مورخ اوائل صفر ۱۰۷۱ ، چاپ شده در تاریخچه " اوقاف اصفهان (۱۱) به حروف و بخش‌هایی به عکس نیز (۱۲) .

(۴) فرمان شاه سلیمان مورخ ع ۲ - ۱۰۷۹ در مورد معافیت اولاد جابر بن عبدالله انصاری از مالیات و حقوق دیوانی که به تجویز میرزا ابوصالح صدر ، با اشاره به فرمان مورخ رجب

۱۰۵۷ شاه عباس دوم در این باب، با ذکر نام نه تن از جابریان که در تبریز مقیم بوده اند، چاپ حاجی حسین آقا نخجوانی در مجلهٔ دانشکدهٔ ادبیات تبریز و از آنجا در چهل مقالهٔ همو (۱۳) به عکس و حروف.

(۵) فرمان شاه سلیمان مورخ ۱۰۹۷ در واگداردن وزارت و بیگلربیگی شیروان به میرزاهدایت الله جابری که پیش ترها نزد مالک آن منوچهر زری باف در تهران دیده بودم و اکنون در سارمان اسناد است (۱۴).

(۶) فرمان شاه سلطان حسین مورخ ۱۱۲۹ به نام میرزا محمد علی جابری کلانتر اصفهان، متعلق به منوچهر زری باف و منتقل شده به سازمان اسناد (۱۵).

(۷) فرمان همان پادشاه مورخ ۱۱۴۲ در بارهٔ مواجب دیوانی میرزا زین العابدین جابری اصفهانی به شرح فوق (۱۶).

۳- اسناد موزهٔ بریتانیا :

در موزهٔ بریتانیا تعدادی احکام و فرامین فارسی از دورهٔ صفوی و آق قویونلو هست که وسیلهٔ آقای هربرت بوس H. BUSSE ایرانشناس معاصر آلمانی مسورد مطالعه فرار گرفته و متن و عکس آنها با شرح و وصف کامل در کتابی با نام و مشخصات زیر به چاپ رسیده است :

Untersuchungen Zum Islamischen Kauzleiwesen. Deutschen-
Archaologischen Instituts Kairo (Islamesche Reihe Band
7). Kaivo, 1959.

بخشی از این اسناد بار دیگر نیز در مجلهٔ بررسی های تاریخی به عکس و حروف نشر شده است (۱۷) جز آن که در هر یک از این دو مآخذ احکامی هست که در دیگری نیست.
از این مجموعه چند سند مربوط به اصفهان است بدین شرح :

(۱) فرمان شاه محمد خدابنده مورخ ع ۲ - ۹۸۶ در مورد مواجب نورالدین محمد مدرس اصفهانی (۱۸).

(۲) فرمان شاه صفی مورخ ذح - ۱۰۳۹ در بخشیدن یک راس نیزه شتر قربانی به عبدالرزاق ساکن جوپاره (۱۹).

(۳) فرمان شاه عباس دوم مورخ ۱۰۵۲ د مورد فرنگیانی که در اصفهان توطن داشته اند (۲۰).

(۴) فرمان شاه سلیمان مورخ شوال ۱۰۸۴ در باب مستمری اولاد میرزا صالح تبریزی ساکن دارالسلطنهٔ اصفهان (۲۱).

(۵) فرمان همان پادشاه مورخ رمضان ۱۰۹۴ در بارهٔ رعایای آرامنهٔ جولاهی ساکن دار -

السلطنه اصفهان (۲۲).

۶) فرمان شاه سلطان حسین مورخ رجب ۱۱۳۰ در واگذاردن خانه میرزا قوام الدین محمد در اصفهان به سکنای کپتیان فرنگی (۲۳).

۷) فرمان همان پادشاه مورخ ج ۱ - ۱۱۲۵ در باره دوتن از سادات حسینی امامی عریضی اصفهان (۲۴).

۸) فرمان شاه طهماسب دوم مورخ ع ۲ - ۱۱۴۳ درباره چند تن دیگر از همان سادات (۲۵).
این دو سند اخیر جزء احکامی است که تنها در مقاله یاد شده آمده چون درست خوانده نشده و در چاپ هم در هم ریخته است، متن درست در اینجا براساس عکس آن دو سند چاپ می‌رسد:

(۱)

حکم جهان مطاع شد آن که چون در این وقت سیادت و افادت و نجابت پناهان شمس میرزا محمد ربیع و نظاما میرزا ابوطالب حسینی امامی و سایر سادات امامی متولیان شرعی مزارین کثیرالانوارین امام زاده‌های واجب‌التعظیم والتکریم امام زاده زین العابدین و امام زاده ابراهیم علیهما الف التحیه والسلام وبقعه متبرکه منسوبه به حضرت سید الساجدین و امام المتقین و زین العابدین (۰۰۰) به عرض رسانیدند که از قدیم الایام الی الآن غله موقوفات و رقیبات اجدادی ایشان که تولیت آن بسا ایشان است به شش دانگ فیما بین اولاد ذکور سادات مزبور منقسم می‌شود و مبلغ هفت تومان و نه هزار و پانصد و سی دینار (۲۶) و کسری مال و جهات املاک سرکار مزبور است که مالا و خارجا " اربابی و رعیتی آن به موجب ارقام و احکام سلاطین سلف انار الله برهانهم مؤکد به لعنت نامه به سیورعال ابدی و احسان سرمدی مقرر بوده و از آن جمله مبلغ سه تومان و چهار هزار و سی صد و بیست و سه دینار مع خارج المال اربابی و رعیتی از استمرار افتاده که از دفتر جزواصفهان حواله می‌نمایند و در زمان نواب خاقان طوبی آشیان قدس مکان (شاه بابا ام انارالله برهان) مرحوم سید علی ابن عم ایشان که در سیورعال مزبور یک دانگ شرکت داشته مجموع شش دانگ را به اسم خود امضاء نموده بوده و بعد از عرض سادات متولیان مذکور و مقرر شدن ۰۰۰۰ و به حقیقت رسیدن مرحمت پناه ملامحمد باقر مجلسی ارقام امضای مرحوم میرسیدعلی از مشارالیه گرفته و مقرر شده که ارقام امضاء به دستور قدیم به شش دانگ فیما بین متولیان صادر گردد و رقم امضای یک دانگ رسد مرحوم میرسیدعلی مذکور از ابتداء توشقان ثیل به اولاد او شفقت شده و چون تا حال رقم امضای پنج دانگ تتمه به ایشان داده نشده از دفتر جزو اصفهان حواله می‌نمایند و استدعا نمودند که رقم امضای رسد پنج دانگ اربابی و رعیتی

Handwritten text in the top right corner, possibly a title or date.

1

Main body of handwritten text in a cursive script, enclosed in a rectangular border.

املاک مزبور مالا" و خارجا" به دستور امضای یک دانگ رسد اولاد مرحوم میرسیدعلی به ایشان عنایت شود و از سرکار خاصه تصدیق نمودند که ارقام امضای نواب خاقان طوبی آشیان قدس مکانی در باب سیورغال مزبور به موجب ضمن صادر گردیده و در این ولا برطبق عرض میرزا یحیی و غیره اولاد مرحوم میرسیدعلی امامی که استدعای امضای یک دانگ از جمله شش دانگ سیورغال مزبور نموده بودند حسب الرقم که به تاریخ ... شهر جمادی الاول سنه ۱۱۲۳ شرف صدور یافته از ابتداء توشقان ثیل یک دانگ مذکور در وجه ایشان مرحمت گردیده که به شرح ارقام و احکام در باره ایشان مضمی بوده باشد و مستوفی دارالسلطنه اصفهان تصدیق نمود که اصل جمع املاک موقوفات متولیان بقعه مزبوره مبلغ هفت تومان و هشت هزار و بیست و پنج دینار (۲۷) از بابت محال مزبوره ذیل :

(۲۸)

است و از آن جمله مال اربابی مبلغ چهار تومان و شش هزار و هشت صدونود و شش دینار و نیم به شرحی که در تحت هر محل نوشته شده از حشو جمع مال اربابی دارالسلطنه مزبوره وضع و به سیورغال عمل و تنمه به اسم متولیان بقعه مذکور ... و مال و خارج اربابی آنها هر ساله حسب برآورد به اسم متولیان و مال و خارج رعینتی هریک به اسم رعایا تنخواه نقد ... و از سر رشته ارقام در باب معاف بودن املاک موقوفات مزبوره از حوالات و اخراجات تصدیق نمودند که رقم اشرف به تاریخ شهر محرم الحرام سنه ۱۱۲۵ صادر شده مضمون آن که چون در این وقت مقرر شده که احکام ارقامی که در باب موضوع بودن بعضی محال از حشو بنبیجه اخراجات از سنوات سابقه الی الآن شرف صدور یافته در خصوص توجیه تفنگچی که در این سال مقرر گشته که از محال و اصناف دارالسلطنه اصفهان جهت کسر بلوکات مین باشیان سرکار تفنگچی و توپخانه مبارکه گرفته شود و ... تفنگچی مذکور بر کل محال سویت شود و در این وقت سیادت و نجابت پناه میرزا ابوالقاسم حسینی امامی متولی بقعه متبرکه مذکوره احکام مطاعه سلاطین جنت مکین را که در باب مفروضات متولیان بقعه شریفه شرف صدور یافته ابراز نمود که در نشان زمان نواب خاقان سلیمان شان (شاه اسماعیل علیه رحمة ربه الجلیل) که سواد آن را به مهر مرحمت پناه آقا حسین خوانساری در دست داشت قید شده که هر حکم و پروانچه و نشان و جواب واجب العرض که در باب مسلمیات و سیورغالات اصفهان صادر شده باشد یا شود مالا" و خارجا" آن احکام را سوای مسلمیات و متعلقات متولیان مزبوره دانند و به علت مال مکرر مزاحمت نرسانند و حکمی که در باب خارج که رعایا عاما" کاین" من کان دست یکی دارند صادر شده مسلمی متولیان مزبوره را از آن حکم

مفروز دانند و هر حکم که در باب مسلمیات ممالک یا اصفهان می‌شود هیچ‌نسبتی به مسلمی سادات مزبوره ندارد که مسلمی متولیان مذکور را دانسته و درسته مالا " و خارجا " و سرعویا " از جمیع احکام مستثنی، فرموده‌ایم یقین دانند که هرکس بر محال مسلمی متولیان مزبوره حوالتی می‌نماید یزید و مردود مطلق است و چون متولی بقعهٔ مزبوره عرض‌نماید آن کس را به قتل خواهیم آورد و مطلقا به هیچ عذر موقوف نخواهیم داشت و همچنین مقرر فرمودیم که اگر یکی از عمال اصفهان به قلیل و کثیر حوالتی بر مسلمیات و متعلقات متولیان بقعهٔ مزبوره نماید حاکم آن کس را به قتل آورد و هیچ آفریده باز خواست‌نماید و اموال آن کس را جهت سرکار خاصهٔ شریفه ضبط نمایند. بنابراین مقرر فرمودیم که شروح نشان واحب‌الاذعان مذکوره، و سایر احکام و ارقام که در باب مسلمیات و متعلقات متولیان بقعهٔ مشرف مذکوره شرف صدور یافته به امضای اشرف ممضی و منفذ بوده‌و به علت تفنگچی مذکور و سایر اخراجات به هر اسم و رسم که بوده باشد حوالتی بر مسلمیات متولیان بقعهٔ متبرکهٔ مزبوره ننمایند و در هر باب به دستور قدیم عمل نمایند ".

بنابراین شمه‌ای از شفقت شاهانه شامل حال سیادت و نجابت پناهان میرزا محمدربیع و میرزا ابوطالب مشارالیهما و سایر سادات امامی متولیان بقعهٔ شریفهٔ مزبوره و مزارات متبرکات مذکوره فرموده، رسد پنج دانگ مبلغ سه تومان و سه هزار و سیصد و بیست و هشت دینار (۲۹) اصل جمع از جملهٔ مبلغ هفت تومان و نه هزار و پانصد و سی دینار و کسری که از قرار تصدیق سرکار خاصه سابقا " به سیورعال متولیان مذکوره مقرر بوده و الحال مدتی است که از استعزاز افتاده و از آن جمله رسد یک دانگ که حصهٔ مرحوم میر سید علی بوده در معاملهٔ توشقان ثیل به دستور مرحوم مزبور به اسم ورثهٔ او به امضاء رسیده و تتمه باقی است از ابتداءٔ ثیلان ثیل با خارج المال اربابی و رعینی آن به شرح و دستور رقم‌امضای ورثهٔ مرحوم میر سیدعلی مزبور در وجه سادات متولیان مذکوره شفقت و مرحمت فرموده، ارزانی داشتیم که هریک به قدر حصه و رسد متمسرف شده، دخل در رسد یکدیگر ننموده، به دعا گوئی دوام دولت بی‌زوال قیام نمایند، وزیر و مستوفی و عمال دارالسلطنهٔ اصفهان من بعد از ابتداءٔ سنهٔ مزبوره مال و خارج اربابی و رعیتی رسد پنج دانگ مبلغ مذکور را به دستور یک دانگ رسد اولاد میر سیدعلی آنچه رسد اربابی باشد به سادات متولیان حواله ننمایند و آنچه رسد رعیتی باشد به متولیان مزبوره تنخواه دهند و خود باز یافت و صرف مصارف بقعهٔ مزبوره نمایند و از مخالفت مضمون نشان نواب خاقان سلیمان شان که به شرح فوق به امضای نواب همایون‌ما رسیده احتراز و اجتناب لازم شناسند.

مستوفیان عظام کرام دیوان اعلیٰ حسب المسطور رسد پنج دانگ مال و خارج

اربابی و رعیتی مبلغ مزبور را به دستور یک دانگ رسد اولاد مرحوم میر سیدعلی مزبور در وجه میرزا محمد ربیع و میرزا ابوطالب و سایر متولیان سادات امامی مقرر و از حشو بنیچه، اخراجات مال و خارج اربابی و رعیتی موضوع و مستثنی دانسته، رقم این عارقه را در دفاتر خلود ثبت نمایند و از فرموده تخلف نورزند و شکر و شکایت سادات متولیان مزبور را مؤثر دانند و هر ساله رقم مجدد طلب ندارند.

تحریراً فی جمادی الاولی سنه ۱۱۲۵ (۳۰).

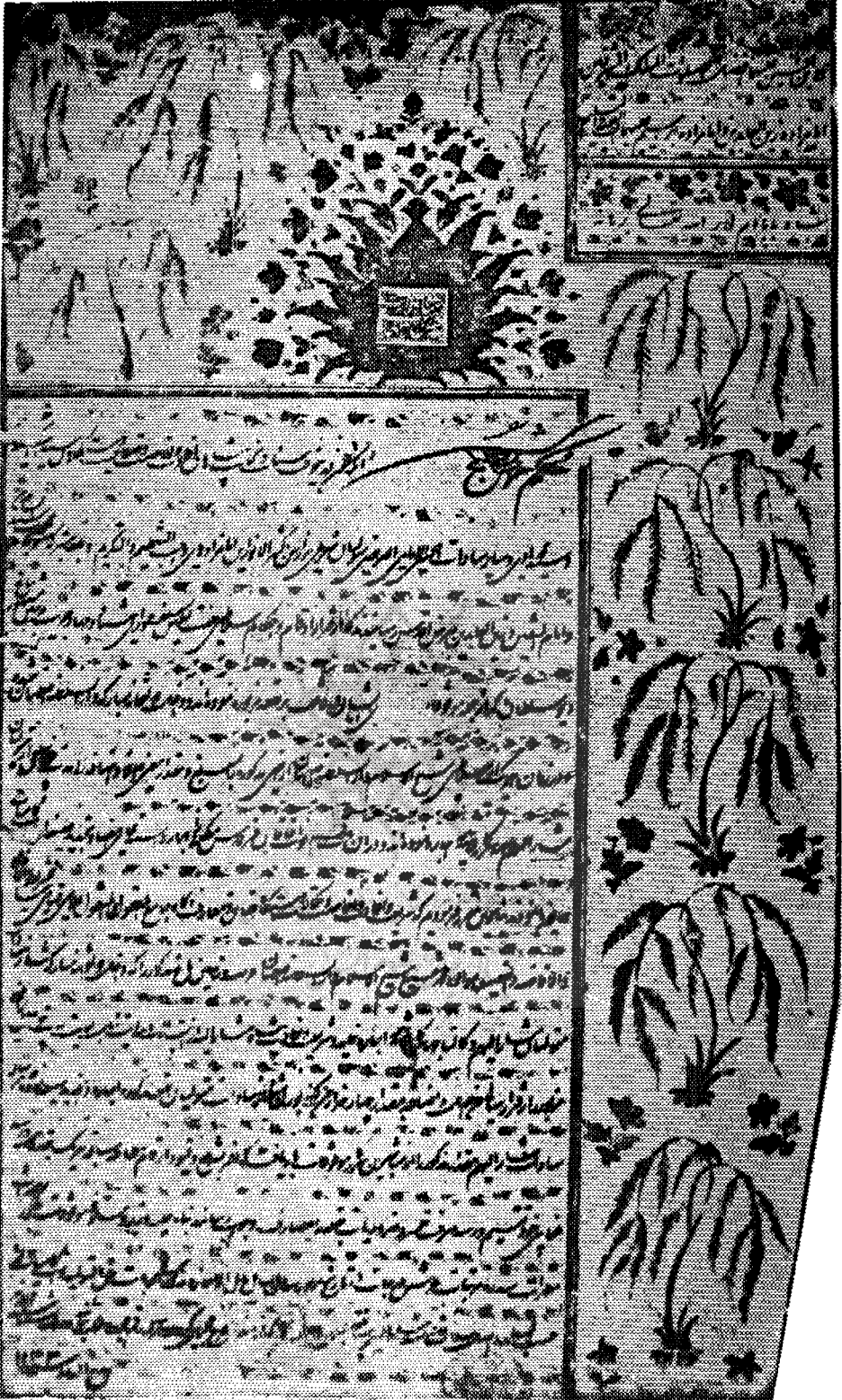
(۲)

حکم جهان مطاع شد آن که چون در این وقت سیادت و نجابت پناهان افادت و افاضت و صلاحیت دستگاهان سید اسدالله و سید حسین (۳۱) و سید محمد هادی و سایر سادات الحسینی الامامی العریضی متولیان شرعی مزارین کثیر الانوارین امام زاده‌های واجب التعظیم والتکریم (امام زاده زین العابدین و امام زاده ابراهیم علیهما الف التحیة والسلام) و بقعه متبرکه منسوبه به حضرت سیدالساجدین و امام‌المتقین و زین‌العابدین (علی بن الحسین علیهما افضل الصلوات الملك المشرقین) به عرض اقدس رسانیدند که از قرار ارقام و احکام سلاطین جنت مکن سلف موازی هشتاد و چهار جریب زمین مشهور به باغ دیو سلطان که از جمله موقوفات ..... ی (۳۲) ایشان ووقف بر بقعه مزبوره نموده‌اند و داخل دولتخانه مبارکه دارالسلطنه اصفهان شده و در زمان هریک از سلاطین شیخ الاسلام دارالسلطنه اصفهان اراضی مذکوره را به مبلغ و مقدار معین اصلاً و اضافه‌الی مدت پنج سال از متولیان مشارالیهم جهت سرکار خاصه شریفه اجاره نموده‌اند و در آن باب رقم نواب خاقان فردوس مکانی شاه بابا ام انارالله تعالی برهانه را ابراز و استدعای امضاء و تجدید صیغه از نواب کامیاب همایون ما نمودند.

بنابراین مقرر فرمودیم که شریعت و افادت و افاضت و کمالات دستگاه حقایق و معارف آگاه جامع المعقول والمنقول علامی فهامی شمساً للشریعه و الافاده و الافاضه و الغضیله مولانا محمد شفیع شیخ الاسلام دارالسلطنه اصفهان عرصه و زمین باغ مذکور را که داخل دولتخانه مبارکه شده از سادات متولیان مشارالیهم و کالتاً جهت سرکار خاصه شریفه اجاره نماید و شریعت و افادت پناه مشارالیه از ابتداء سه ماهه ایت ثبیل لغایت مدت پنج سال اراضی مزبور را از قرار سیالی (۳۳) من اصل و اضافه به مقدار چهار هزار من ..... به وزن شاه از سادات متولیان بقعه مذکوره اجاره و تجدید صیغه نموده که هر ساله سادات مشارالیهم مقدار مذکور را از مباشرین سرکار موقوفات باز یافت که نظر به شروح و قیود ارقام مطاعه سابقه هریک بقدر الحصر و رسد فی مابین خود تقسیم و رسد صرف

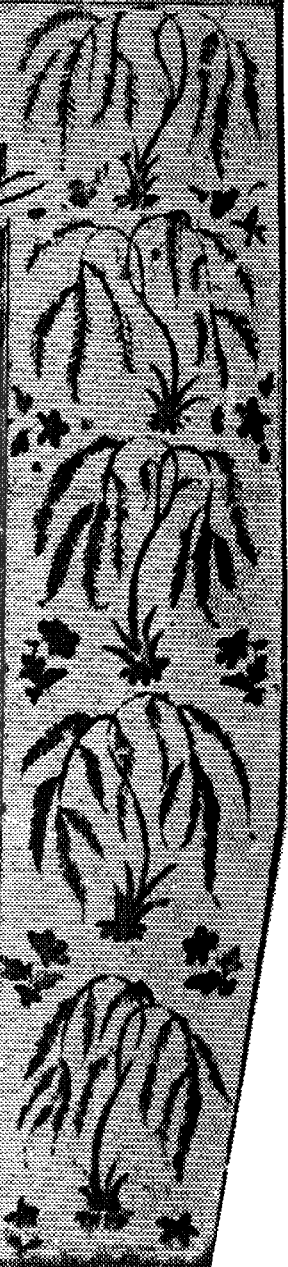
Handwritten text in a dense, cursive script, likely Persian or Arabic, covering the entire page. The text is arranged in approximately 25 horizontal lines. The script is highly stylized and difficult to decipher without specialized knowledge. The page appears to be a manuscript or a historical document.

Handwritten text in the top right corner, possibly a title or a section header, written in a smaller, more compact script.

Main body of handwritten text in Arabic script, consisting of approximately 20 lines of dense, cursive writing.

تقسیم و ضروریات بقعه را به مصارف و وجوب رسانند. بناً "علیه وزیر و مستوفی موقوفات سرکار حضرات مطهرات سدره مرتبات عرش درجات از تاریخ مزبور سال به سال مال الاجاره مذکور را از بابت حق التولیه نواب کامیاب همایون حسب المسطور واصل سادات عالیات سارالیهم ساخته، قبض بازیافت نمایند که از آن قرار به خرج مجری گردد و هر ساله رقم مجدد طلب نمایند و در عهده شناسند.

تحریراً "فی شهر ربیع الثانی سنه ۱۱۴۳ (۱۷۴۰)."

- ۱- آثار حاجی میرزا حسن خان جابری انصاری و تذکره القبور آقای مهدوی : ص ۲۷۱-۲۷۲ دیده شود.
- ۲- ترجمه فارسی : ۲۰۷-۲۰۹ واصل انگلیسی ص ۱۰۳-۱۰۲ چاپ اول .
- ۳- مورخ شوال ۱۳۲۵ ، شماره ۱ .
- ۴- ج ۲ (شاه اسماعیل) ص ۱۵-۱۷ .
- ۵- ص ۱۲۳ تا ۱۲۷ .
- ۶- شماره ۴ سال یازدهم : ۱۳۶-۱۳۹ .
- ۷- شماره ۱ ، ص ۶۵ .
- ۸- ج ۲ (شاه اسماعیل) ، ص ۱۰۷-۱۱۰ .
- ۹- شماره ۴ سال یازدهم : ۱۴۳-۱۴۷ .
- ۱۰- تاریخچه اوقاف اصفهان : ۷۴ .
- ۱۱- صفحات ۷۶ تا ۱۱۰ .
- ۱۲- در باره مدرسه نوریه شرحی در "آثار ملی اصفهان" رفیعی مهرآبادی هست (صفحه ۵۰۳) .
- ۱۳- صفحات ۳۳۶ و ۳۳۷ .
- ۱۴- ببینید مجله راهنمای کتاب ، شماره ۴-۶ سال هفدهم : ص ۴۱۰ .
- ۱۵- همان مأخذ : ۴۱۱ .
- ۱۶- ایضا : ۴۱۱ .
- ۱۷- شماره ۴ سال چهارم ، صفحات ۲۲۳-۲۶۴ .
- ۱۸- Busse : ۱۸ تا ۱۸۲ ، سند شماره ۹ بررسی های تاریخی ، شماره یاد شده : سند شماره ۱۶ در عکس ها/ کتاب یکصد و پنجاه سند تاریخی قائم مقامی : ۳۰ .
- ۱۹- بررسی های تاریخی سند شماره ۶
- ۲۰- Busse : ۱۹۰ هـ ۱۹۱ سند شماره ۱۲ - بررسی های تاریخی شماره یاد شده سند شماره ۱۶ در عکس ها کتاب یکصد و پنجاه سند تاریخی قائم مقامی : ۳۰ +

- ۲۱- Busse : ۲۰۸ - ۲۰۹ ، سند شماره ۱۸ / بررسی های تاریخی : سند شماره ۱۱ .
- ۲۲- Busse : ۲۱۲ - ۲۱۳ سند شماره ۲۰ / بررسی های تاریخی : سند شماره ۱۲ .
- ۲۳- Busse : ۲۲۰ سند شماره ۲۳ / بررسی های تاریخی : شماره ۱۴ عکس ها .
- ۲۴- بررسی های تاریخی : شماره ۱۳ عکس ها .
- ۲۵- ایضا : شماره ۱۵ عکس ها .
- ۲۶- رقم به حروف و سیاق .
- ۲۷- رقم به حروف و سیاق .
- ۲۸- از روی عکس خوانده نشده ، تنها برخی نام ها چون دولت آباد برخوار و لنجان و قهاب و بید آباد مشخص است .
- ۲۹- رقم به حروف و سیاق .
- ۳۰- این سند چنان که گفته شد در مجله " بررسی های تاریخی با اغلاط فراوان خوانده شده و در چاپ به طرز عجیبی چنان در هم ریخته که اصلا " قابل استفاده نیست .
- ۳۱- علی الظاهر .
- ۳۲- احداتی (؟)
- ۳۳- سالی (؟)
- ۳۴- از این خاندان است علی بن محمد حسینی امامی عریضی اصفهانی معاصر شاه سلیمان صفوی ، نگارنده " مجمع البحرین در ۴۵ مجلد و هشت بهشت و مترجم شفا و آثار دیگر

به از پیش خسیسان داشتن دست
از آن به کز وزغ زنهار خواهی
نظامی * * *

بزیر پای پیلان در شدن پست
بدریا غرقه گشتن همچو ماهی

از خانه تسلیم منه بیرون پی
منت مکش اردوست بود حاتم طی
خواجه نصیر طوسی

تا آنکه در استخوان نماند رگ و بی
گردن منه از خصم بود رستم زال